

SEPSI ENIKŐ, MACZÁK IBOLYA (SZERKESZTŐK): PILINSZKY JÁNOS SZÍNHÁZI ÉS FILMES VÍZIÓJA MA Jelen lenni észrevétlenül

2021 novemberében kettős emléknapot ünnepeltek a Károli Gáspár Református Egyetemen: Pilinszky János születésének századik, halálának negyvenedik évfordulóját, amely okán két napon át tartó konferenciával emlékeztek meg a költő életéről és munkásságáról. A tudományos tanácskozáson elhangzott előadások a művész színházhoz és filmhez kapcsolódó tevékenységét, azaz dráma- és kritikai-rói munkásságát helyezték előtérbe, olyan lényeges kérdésekre is kitérve, mint színházi és filmes víziójának forrástörténete, utóélete, hatása és jelentősége az irodalom-, színház- és filmtudományra napjainkban. A konferencián elhangzott előadások Sepszi Enikő és Maczák Ibolya szerkesztői munkájának köszönhetően írásos változatban is megjelentek. A 2022-es tanulmánykötetben Sepszi Enikő a rítus és a szertartás színházi megközelítésének költői következményeit vizsgálja Pilinszky János verseiben és prózájában, valamint a költő tanú állapotáról alkotott nézeteit elemzi. A szerző külön figyelmet szentel Robert Wilson *A süket pillantása* című előadására, amely kiemelt hatással volt a művészre, aki költészetének szükségyszerű, új kifejezőmódját kereste. Ez a kifejezőmód többek között a „poétikai ritualitásból”, valamint a befogadói és előadói jelenlétből táplálkozott. A *jelenlét* mint egyfajta kulcsfogalom van jelen a költő munkásságában. Tanulmányában Visky András is ennek, a voltaképpen magyarázat nélkül hagyott fogalomnak a lényegét fejtegeti, méghozzá rendhagyó formában: a szerző ugyanis Pilinszky *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című fiktív párbeszédén alapuló esszéregényét drámaként értelmezve, a klasszikus platóni dialógust megidézve igyekszik megfejteni a költő „jelenlevővé válás” esztétikáját, amely a verstől a színházig, a lírikus Pilinszky elnémulásáig vezetett.

Bár a művész esztétikai elképzelései sosem váltak tudatosan alkalmazott formateremtő erővé – ahogy arról Iványi Bence is ír –, munkásságának mind a mai napig megvan az aktualitása. Mindezt Iványi Szenteczki Zita és a Stúdió K Színház *Angyali üdvözlét* című előadásának vizsgálatán keresztül mutatja be, amely elsősorban „a keletkezés poétikája iránti elköteleződés” révén kapcsolódik össze Pilinszky János színházesztétikai elképzeléseivel. Szenteczki ugyanis egy olyan művészi működésmód megteremtésére törekszik, amely nem illusztrál és másol, és nem ismer rutint, azaz tényleges *jelenléte*t teremt. A Pilinszky-féle színházesztétika hatástörténetének mentén haladva Prontvai Vera Vidnyánszky Attila *Bűn és bűnhődés* című misztériumjátékát elemzi példaként. A szerző rámutat a ren-

dező Krisztus-ábrázolásai és a Pilinszky által elképzelt színház közötti hatástörténeti összefüggésekre: Vidnyánszky előadása többek között a múltat és a jelent egymásnak feszítő metaforákkal teremt párhuzamot az újszövetségi és a jelenkor emberének sorsa között, egyetemes bűnné tágítva a gyilkosságot, szembesítve a nézőt saját bűnösségének tudatával.

Maczák Ibolya a Pilinszky-művekben rendszeresen feltűnő szimbólumokra hívja fel a figyelmet, amelyek újra és újra átszövik a művész színházi és filmes vízióját. Az *antilop*, a *tükör* és az *őrült lány* képe elsőre talán eltérő motívumoknak tűnnek, valójában azonban szorosan összefüggenek: az antilop szimbólum ugyanis számos forrás szerint az evilági bűnöknek (hiúságnak és önzésnek) áldozatul eső ember, a vágyak gerjesztette féktelenség és az örület jelképe. A szerző azonban a költő magánmitológiájának egyéb érdekes képeire is felhívja a figyelmet: ilyen például a *medve* szimbóluma, vagy a *zuhanás* és *törékenység* motívuma. Erőteljes jelképek és szimbólumok jellemzik Pilinszky János *Gyerekek és katonák* című darabját is, amely Hernádi Mária szerint a szerző művei közül talán a legközelebb áll a hagyományos drámaformához, mégis a költő színpadi törekvéseinek szinte minden elemét tükrözi – megjelenik például a Pilinszkyre jellemző „osztott-színpad”, ahol a különböző terek és idősíkok egymásból-egymásba nyíló „dobozokként” építik fel az emberiség kollektív történetét.

A tanulmánykötetben Pilinszky János színikritikusi oldalával is megismerkedhetünk. Horváth Zsuzsa írásában áttekinti a költő hazai színházi előadásokkal kapcsolatos kritikáit, arra keresve a választ, milyen közös jellemzők fedezhetőek fel bennük, valamint, hogy ezek mennyiben kapcsolhatók a művész sajátos színházesztétikájához. E gondolatmenethez kapcsolható N. Mandl Erika tanulmánya is, amelyben Pilinszky színházlátásának főbb jellegzetességeit veszi sorra publicisztikáinak tükrében, ideértve azt is, hogy milyen hazai színházi hatások érték a művészt, valamint, hogy színművei kikre hatottak a kortársak közül. Pilinszky alakjának megrajzolását nagyban segítik a Kemény Aranka által összegyűjtött és elemzett filmfelvételek is, amelyek még a művész életében készültek róla. A fennmaradt kilenc felvétel – melyek között játék-, dokumentum- és képzőművészeti film, tudósítás, valamint családi, baráti körben készült privát filmek is megtalálhatóak – híven őrzi a költő mozdulatait és gesztusait, lehetővé téve alakjának mélyebb megértését. Szó esik a „csend poétikájáról”, a hallgatásról, amely átszövi Pilinszky színműveit, és amely Sebők Melinda megállapítása szerint a költő munkájának legalább olyan szerves része, mint a megnyilatkozás: a csendet költői kommunikációjának részeként kell tekinteni, amely egy különös létállapotot jelöl.

A tanulmánykötet végén a centenáriumi rendezvény fotói és egy elektronikusan beolvasható, audiovizuális anyagokat tartalmazó QR-kód-gyűjtemény látható – mindemellett a konferencián elhangzott kerekasztal-beszélgetés írásos átirata is, amelyben oktatók, kutatók és művészek beszélnek arról, mit jelent számukra Pilinszky költészete, valamint saját műveikből is előadnak. A tanulmánykötet lét-

rejőtte többek között azért jelentős, mert Pilinszky drámai munkásságát helyezi előtérbe, holott a művész kétségtelenül költőként kanonizálódott. A műben fellelhető gondolatcsoportok így további kulcsot adhatnak Pilinszky életművének alaposabb megismeréséhez.

(Sepsi Enikő – Maczák Ibolya szerkesztők: Pilinszky János színházi és filmes víziója ma. Károli Könyvek Tanulmánykötet. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, 2022, 263 o.)

Buda Villó

PhD-hallgató

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola